

JAARGANG 51, NO. 9, NOVEMBER 2021

DIDACTIEF Special

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

in samenwerking met

slo

Curriculumbewust
handelen in het po

Colofon

Deze special is gemaakt in opdracht van en in samenwerking met SLO, landelijk expertisecentrum voor het curriculum. SLO creëert inzicht en overzicht in curriculumvraagstukken voor onderwijs en overheid. Meer weten? Kijk op www.slo.nl

Coördinatie en eindredactie: Lynette Reinders (SLO) en Paulien de Jong (Didactief)

Coverfotografie: De Beeldredactie - Jean-Pierre Jans

Vormgeving: FIZZ | Digital Agency - www.fizz.nl

Aan deze special werkten mee:

Bas Trimbos, Bernard Teunis, Daphne Spekkers, Dave Arts, Elmi Broekhof, Gäby van der Linde-Meijerink, Petra Hendrikse, Geesje van Slochteren, Gerdineke van Silfhout, Jeroen Dera, Joyce Gubbels, Julia Kroon, Marit Kruiskamp, Talita Groenendijk, Rian Prins, Willem Rosier.

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didactief, Panamalaan 1L 1019 AS Amsterdam, tel. 06 20 61 20 70, www.didactiefonline.nl, redactie@didactiefonline.nl

De redactie dankt de volgende sponsor:

Praktijkaart begrijpend lezen

Lesgeven in begrijpend lezen kun je op verschillende manieren verbeteren. De praktijkkaart sluit aan bij de interventie begrijpend lezen van de NPO-menukaart en gaat in op de vraag: hoe maak je van technieken voor begrijpend lezen een effectieve interventie voor je leesonderwijs? De praktijkkaart beschrijft beknopt drie inzichten die je daarbij helpen.

> Je vindt de praktijkkaart op: nponderwijs.nl/interventies/begrijpend-lezen

Drones voor het onderwijs

Bernard Teunis is
manager primair
onderwijs

Steeds vaker spot ik ze: scherend over het landschap, zoekend naar een bestemming. Drones. Wie denkt dat deze technische gadget alleen bestemd is voor professionals, heeft het mis; onlangs kreeg mijn neefje er een, op zijn zesde verjaardag. Behendig stuurt hij inmiddels het apparaat op grote hoogte, of juist laag over de grond. Afgelopen week verraste hij me met een prachtige luchtfoto van de boerderij waar ik opgroeide. Nee, dit is niet de start van een pleidooi om ‘de drone’ verplicht onderdeel van het curriculum te maken. De luchtfoto gaf mij een nieuw perspectief op een heel bekend terrein. Het uitzoomen gaf een ruimtelijk effect en toonde de logica van gebouwen, paden en percelen. Leraren realiseren dagelijks met veel passie en inzet eigentijds onderwijs, om leerlingen voor te bereiden op het vervolgonderwijs en de toekomstige maatschappij. Het curriculum in Nederland is echter continu in ontwikkeling. Waartoe dient ons onderwijs? Wat willen we onze leerlingen meegeven? Curriculumontwikkeling in de school is een stuk complexer dan vroeger. Het vraagt om

‘Een luchtfoto gaf mij een nieuw perspectief op bekend terrein’

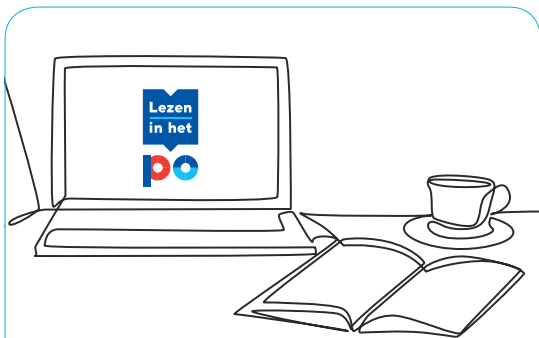
doelen die zo zijn afgestemd dat daaruit de ambities van de samenleving en van de school zelf spreken en om leerlijnen die het mogelijk maken leerlingen de beoogde ontwikkeling te laten doormaken. Ik gun het

onderwijs een ‘drone perspectief’ dat helpt om met regelmaat uit te zoomen. Om leraren en schoolleiders positief te verrassen met frisse inzichten en het onderwijs te versterken met kennis, door nieuwe verbanden te leggen en samenhang te creëren binnen en tussen leergebieden. En vooral: door samen het gesprek te voeren hoe je daar binnen je school handen en voeten aan geeft. SLO ondersteunt dat proces met kennis over het curriculum, doelgerichte handreikingen en voorbeeldmatige uitwerkingen. Laten we onszelf die verrassing uit de lucht gunnen.

Veel inspiratie met deze special!

In dit po-nummer:

- 3** Faits Divers: lezen in het po, burgerschap en **samenhangend** curriculum
- 4** **Continu** curriculumontwerp
- 6** SKOE: ‘We denken nu meer vanuit **leerlijnen**’

Coming soon

Lezeninhetpo.nl

Stichting Lezen en SLO lanceren in het voorjaar van 2022 lezeninhetpo.nl, een nieuwe website die net als 'lezeninhetvmba.nl' (2019) voorziet in informatie over leesvaardigheid, leesmotivatie en leesplezier. Ze biedt praktische informatie die is gekoppeld aan recent lees- en taalonderzoek.

Op beide sites staat ook een leesquicksan. Hiermee kunnen leraren de stand van zaken op school in kaart brengen om op basis daarvan een verbeterplan op te stellen. De op de praktijk gerichte pagina's geven informatie over leescampagnes en -aanpakken en reiken beproefde lessuggesties aan. De websites zijn medegefinancierd door de Taalunie.

> Lezeninhetvmba.nl

> Lezeninhetpo.nl (vanaf 2022)

Stapsgewijs aan de slag met burgerschap 2.0

De wet burgerschapsonderwijs die sinds augustus 2021 is aangescherpt vraagt scholen een heldere visie te ontwikkelen, burgerschapsdoelen in een doorgaande lijn te formuleren en de opbrengsten van het burgerschapsonderwijs in kaart te brengen.

Wil je snel en stapsgewijs aan de slag met de aangescherpte wetgeving? Lees dan de SLO-handreiking *Burgerschap funderend onderwijs*.

> *Meer informatie:* burgerschap.slo.nl

Curriculumontwikkeling

Boekentip!

Naast goede leraren en schoolleiders is een samenhangend curriculum ook een fundamenteel kenmerk van goed presterende onderwijssystemen. In het boek **Wetenswaardig** laat auteur Erik Meester zien hoe je een samenhangend curriculum op school kunt realiseren, met behulp van de belangrijkste wetenschappelijke inzichten in curriculumtheorie, -ontwerp en -implementatie. Je wordt als onderwijsprofessional uitgedaagd om jouw denken over onderwijsontwikkeling naar een hoger (van klas- naar school)niveau te brengen. Daarnaast geeft Meester allerlei suggesties, werkwijzen en bronnen om zelf mee aan de slag te gaan.

> **Erik Meester. Wetenswaardig - Curriculumontwikkeling voor primair onderwijs, Pica, 2021, €34,95**

Curriculumontwerp als dagelijkse kost

Veel scholen ontwerpen hun onderwijs voor een langere periode. Daarentegen is werken aan het curriculum voor **De School** in Zandvoort door thematisch, flexibel en op maat onderwijs een continu proces.

Op de parkeerplaats stapt een jongen met z'n vader uit. Een kus op het hoofd, een zwaai, een glimlach. Het kind loopt naar binnen door de gangen waar hoge plafonds versierd zijn met kleding en schoenen. Een sfeer die doet denken aan de *umbrellastreet*s in buitenlandse steden. De hangende kledingstukken zijn het residu van het thema: Kleding & Sport. Een van de twintig thema's waar de vier bouwen (4-13 jaar) tegelijkertijd tien weken aan werken.

Het is tien voor tien. De jongen hangt zijn jas op. Hij is niet te laat. De 96 leerlingen op De School kunnen hun dag beginnen tussen acht en tien uur of tussen twaalf en twee uur en eindigen rond het middaguur of tussen vier en zes. Schooljaren zijn er niet, kinderen kunnen gedurende het hele jaar doorstromen naar een andere bouw. De School startte in 2008 als

de eerste school met flexibele en ruime schooltijden met als doel om onderwijs op maat te kunnen maken. 'En dat is zo ruim als het klinkt', vertelt intern opleider en leerkracht Julia Kroon. 'Het gaat over wat moet, oftewel de kerndoelen en referentieniveaus, over wat we belangrijk vinden, dus thematisch en qua actualiteit en wat het kind motiveert en interesseert.' Hoe ver de school daarin gaat, illustreert een briefje op de deur. *Zachtjes werken op de gang, Mats* rust even uit.* 'Hij moet vanwege zijn chronische ziekte elke dag van twee tot vier rusten', legt adjunct-directeur Daphne Spekkers uit. Ze wijst naar een deur. 'Zijn rustkamer', zegt ze. 'Hoe passend wil je het hebben?'

Thematisch curriculum

Vijftig weken, dat is 2.400 uur per jaar, is De School open. Leerkrachten zijn naast leraar ook onderwijs-

Geesje van Slochteren, Daphne Spekkers, Julia Kroon en Talita Groenendijk bespreken ontwerp-kwesties en mogelijke oplossingen.

ontwerper, beleidsmaker en onderzoeker. Dat betekent dat ze voor een deel op de groep staan en voor een deel ambulant werken aan een of meer taken, zoals het schoolcurriculum ontwikkelen. In de ruime openingstijden organiseren de leerkrachten met leerlingen, ouders en verzorgers thematisch onderwijs. De bestaande methode *Alles in 1* is altijd bron voor de thema's – bijvoorbeeld verkeer en vervoer, communicatie, middeleeuwen, Europa, voeding en dieren. De vakken taal en rekenen, koken en dansen, Engels en filosofie, techniek en expressieve vakken worden concreet doordat leraren ze uitwerken binnen het thema.

Het is een onderwijsvorm waar iedereen op De School voor honderd procent achter staat, maar die ook arbeidsintensief en complex is, vertellen Spekkers en Kroon. 'Leraren moeten de 10-wekelijkse thema's niet alleen zelf uitwerken op actualiteit en passend maken voor elke leerling, maar moeten ook goed overzicht houden over de verticale leerlijnen.' Dat doen ze goed, maar het kan altijd beter en daarom werkt De School nu aan een collectieve aanpak. Ze werken daarin samen met curriculumontwikkelaars Geesje van Slochteren en Talita Groenendijk van SLO. Zij ondersteunen De School met de belangrijkste curriculaire vragen, zoals: Hoe kan deze school landelijke uitwerkingen van de kerndoelen benutten in het ontwerpproces op groepsniveau en voor individuele leerlingen? Hoe formuleer je passende leerdoelen? Welke afwegingen moet je als leerkracht maken bij de uitwerking van een thema, wat heb je daarvoor nodig? Hoe kan dit een gezamenlijk en meer systematische aanpak worden in de school?

Ontwerpklus

'De School heeft een complexe ontwerpklus, omdat zij schooleigen leerlijnen ontwikkelen met thema's die eens in de vier jaar voorkomen; de hele school werkt dan op hetzelfde moment aan hetzelfde thema,' zegt Groenendijk. 'In de praktijk betekent dit dat elk thema voor de uitvoering wordt herontworpen voor de leerlingen die je op dat moment hebt. Dat maakt voor ons interessant om na te gaan: wat heb je aan de uitwerkingen van SLO? Ondersteunen ze bij het ontwikkelen van schooleigen leerlijnen, zodat een school niet helemaal bij nul hoeft te beginnen? Wat kunnen wij nog aanreiken, zodat die producten ook voor andere scholen met eigen unieke situaties bruikbaar zijn?' Die brug slaan is soms nog best ingewikkeld, merkt Van Slochteren. 'Daar proberen we in deze samenwerking met elkaar

Zelf aan de slag

SLO maakt voor elk vak voorbeeldmatige uitwerkingen van de kerndoelen. Deze kun je gebruiken om je eigen leerlijnen vorm te geven. Laat je inspireren op leerplaninbeeld.slo.nl. Wil je concreet aan de slag met het (her)ontwerp van je curriculum? SLO heeft hiervoor verschillende gereedschappen, zoals de curriculumwaaier, het curriculaire spinnenweb en ontwikkelkaarten.

>www.slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling

naar te kijken en van te leren.' Soms ligt de oplossing voor het oprapen. Kroon: 'Toen we behoefte hadden aan input voor het ontwikkelen van een concrete rekenleerlijn en deze samen onderzochten, kwam Talita met de uitwerkingen van SLO voor rekenen-wiskunde. Nu konden we ons meteen buigen over de vraag: hoe gaan we die uitwerking gebruiken bij het ontwerpen van onze modules?'

Inspiratie voor scholen

Het team van De School neemt heel bewust samen met SLO zijn onderwijs onder de loep om het curriculum beter te laten aansluiten bij kerndoelen en referentieniveaus. De School vindt het belangrijk ook het ontwerpproces inzichtelijk te maken. 'Van inhoud, doelen, leerlijnen, resultaten tot afspraken over kwaliteitseisen die we stellen aan een persoonlijk en een groepsleerplan. En hoe een nieuw thema zich verhoudt tot andere thema's en jaren', licht Kroon toe. De School ziet het liefst dat er straks een heldere infographic op tafel ligt die als basis en een soort leidraad kan dienen voor de ontwikkeling van nieuwe thema's. Kroon: 'Maar voordat die er ligt, is er nog onderzoek en afstemming nodig.'

'Veel scholen ontwerpen hun onderwijs voor een langere periode', zegt Van Slochteren. 'Deze school vraagt door de basiskeuzes in het curriculum, zoals thematisch, op maat en flexibel, meer van leerkrachten. Hier is werken aan het schoolcurriculum een dagelijks, continu proces. Als De School dat inzichtelijk kan maken, dan biedt dat inspiratie voor scholen die hun onderwijs ook meer vanuit leerlijnen vorm willen geven dan vanuit een methode.' Daphne Spekkers hoopt dat het daarnaast ook andere scholen én pabo's inspireert om op eenzelfde manier onderwijs te ontwikkelen. 'Ik gun elke leerkracht om naast leraar ook ontwikkelaar te zijn.' ■

**Mats is niet zijn echte naam.*

Op een **nieuwe manier** verder

De Stichting Katholiek Onderwijs Enschede greep de coronacrisis aan om het curriculum kritisch onder de loep te nemen en meer ruimte te scheppen voor leerlingwelzijn. SLO-richtlijnen boden houvast. 'Ons curriculumbewustzijn is sterker: we denken meer vanuit het grotere geheel.'

'We wilden niet meer alleen inzetten op achterstanden inhalen'

Een crisis vraagt om direct handelen. Ook al zijn er veel onzekerheden, niets doen is geen optie. Maar toen in december 2020 de tweede lockdown begon, besloot het bestuur van de Stichting Katholiek Onderwijs Enschede (SKOE) dat niet alles meer om de korte termijn mocht draaien.

'We hadden in de periode ervoor hard gewerkt om alles gaande te houden, maar nu wilden we er na de lockdown niet weer op dezelfde manier vol in,' zegt Marit Kruiskamp, kwaliteitsmanager SKOE. De stichting richtte een denktank op met enkele ib'ers, orthopedagogen, een directeur en de beleidsmedewerker onderwijskwaliteit. Ook SLO schoof aan. De opdracht: bedenk een 'exit-strategie'.

Overzicht krijgen

De denktank kwam al snel tot de conclusie dat een focus op cognitieve achterstanden te beperkt zou zijn. 'We wilden niet meer alleen inzetten op het zo snel mogelijk inhalen van achterstanden, direct na de lockdown, maar de hele schoolloopbaanontwikkeling van het kind, inclusief welzijn, als uitgangspunt nemen,' zegt Kruiskamp.

De eerste stap was in kaart brengen waar de leerlingen zich bevonden op het moment dat de scholen weer open gingen. Alle scholen kregen analysevragen (die op de site van de PO-Raad staan) en handreikingen om dit op een overzichtelijke manier te doen.

'Toetsen kunnen een handige manier zijn om een indruk te krijgen van de cognitieve ontwikkeling van een kind,' zegt Rian Prins, orthopedagoog en schoolpsycholoog bij de SKOE. 'Maar ze geven geen volledig beeld van de ontwikkeling van een kind en wij hebben leraren daarom na de tweede lockdown nadrukkelijk gevraagd om vooral te kijken naar de brede ontwikkeling van de leerlingen en dus ook hoe ze in hun vel zitten. Leerkrachten mogen meer vertrouwen op wat ze zien en ervaren bij hun leerlingen. Zijn sommige kinderen stiller of juist drukker geworden in de klas? Hoe hebben ze de afgelopen periode ervaren? En waar hebben ze nu behoefte aan? Hoe pakken ze de lesstof weer op nu ze weer in de klas zitten? Leraren hebben daarnaast ouders gevraagd hoe het met hun kind ging de afgelopen periode en hebben leerlingenquêtes gebruikt om zich een beeld te vormen van de ontwikkeling en het welbevinden van de leerlingen.'

De ontwikkeling van de kinderen analyseren leverde weinig uitdagingen op volgens Elmi Broekhof, directeur van basisschool Paus Joannes, een SKOE-school in Enschede-Oost: 'Alle scholen binnen de stichting voeren altijd al analyses uit. We zijn het dus gewend,

Elmi Broekhof
directeur
basisschool
Paus Joannes

Marit Kruiskamp
kwaliteits-
manager

Rian Prins
orthopedagoog
en school-
psycholoog

**Gäby van
der Linde-
Meijerink**
curriculum-
ontwikkelaar

ook al was de situatie nu natuurlijk anders.'

Uit de analyses bleken geen grote verschillen tussen groepen op cognitief vlak. Wel was te zien dat veel groepen een minder sterke groei dan normaal hadden doorgemaakt. 'Maar de kansongelijkheid tussen individuele leerlingen was wel gegroeid,' zegt Kruiskamp. Dit is in lijn met ontwikkelingen elders in het land. Prins: 'Ook bij ons is gebleken dat kinderen die het thuis en/of op school al niet zo gemakkelijk hadden, het vaak nog moeilijker hebben gekregen.'

Keuzes maken

Om leraren de tijd te geven om kinderen ook sociaal-emotioneel te ondersteunen heeft de stichting de scholen gevraagd om te focussen op cruciale cognitieve doelen voor de betreffende leerjaren. Kruiskamp: 'Overige doelen die nog niet worden beheerst, kunnen meeverhuizen naar het volgende leerjaar. Bijvoorbeeld wetenschap & techniek konden wel op een lager pitje.'

Ook zijn er bovenschoolse netwerken opgericht om ervaringen en kennis te delen. Kruiskamp: 'Elk

'Leraren waren
voorheen sterker
gericht op de methode.
Die moest worden
afgewerkt'

‘De crisis kan ook een kans zijn om te reflecteren’

netwerk heeft een thema, zoals “taal”, “rekenen” of “gedrag”. Tijdens de bijeenkomsten delen collega’s wat lijkt te werken en wat niet, in het bijzijn van een onderwijsexpert. Deze expert helpt om indrukken

te plaatsen, vragen goed te formuleren en passende oplossingen te bedenken. Ook vanuit SLO is iemand wel eens aangeschoven om mee te denken en specifiek inhoudelijke input te geven.’

Daarnaast kunnen de scholen gebruikmaken van ‘coaching on the job’, individuele begeleiding van leraren en specialisten binnen de school. Hierin staan persoonlijke leerdoelen van leraren centraal. Kruiskamp: ‘Die kunnen variëren van ondersteuning bieden bij sociaal-emotionele problemen tot beter feedback leren geven aan collega’s tijdens een lesobservatie.’ De maatregelen van de stichting zijn bij de leraren

in goede aarde gevallen, zegt schooldirecteur Broekhof. ‘Door de houding van het bestuur kregen we als school weer lucht na de tweede lockdown. Door het welzijn van kinderen tot prioriteit te maken en een beperkt aantal cognitieve doelen werd paniekvoetbal voorkomen. Ook voelen de leraren zich gesteund door de oprichting van de bovenschoolse netwerken en de mogelijkheid tot individuele coaching.’

Curriculum in balans brengen

Bij de prioriteiten die de stichting stelde, maakte ze onder meer gebruik van SLO-richtlijnen. Kruiskamp: ‘Ik heb de indruk dat we door deze pas op de plaats een sterker curriculumbewustzijn binnen de organisatie hebben ontwikkeld. Zo waren leraren voorheen sterker gericht op de methode. Die moest worden afgewerkt. Nu wordt er meer gedacht vanuit de leerlijnen, het grotere geheel. Er is beter zicht op hoe leerjaren zich tot elkaar verhouden en waartoe we leerlingen opleiden.’

SLO’er Gäby van der Linde-Meijerink denkt dat de SKOE een inspiratiebron kan zijn voor andere scholen. ‘De stichting illustreert naar mijn idee goed hoe een crisis ook een kans kan zijn om te reflecteren op wat je als school nu echt belangrijk vindt in je onderwijs.’ Ook is ze onder de indruk van de flexibiliteit van de organisatie. ‘Zo was het aan het begin van de crisis belangrijk dat het bestuur de regie nam, maar vervolgens moest deze weer zo snel mogelijk terug naar de leraren. Dat is bij de SKOE goed gelukt door duidelijke kaders te scheppen en extra ondersteuning aan leraren te bieden.’

Klaar voor de toekomst

De coronacrisis is nog niet voorbij, maar de toekomst bij de SKOE ziet er volgens de betrokkenen rooskleurig uit. Broekhof: ‘Bij ons op school is een grote onderlinge solidariteit ontstaan. Collega’s zijn nog meer bereid om elkaar te helpen en samen het onderwijs te verbeteren. Ook weten zowel leraren als leerlingen nu duidelijker waar ze staan en waar ze nog moeite mee hebben. Dat is de grootste winst van de afgelopen periode.’ ■

Tips om bewust te werken aan curriculumontwikkeling

- **Neem de tijd om uit te zoomen:** kijk naar de kerndoelen en de referentieniveaus; waar moet je op focussen?
- **Pak de leerlijnen er weer eens bij,** of – als je die niet hebt – ontwikkel eigen leerlijnen. Zijn ze overzichtelijk en sluiten ze goed aan bij de schooldoelen? Kijk op de website van SLO voor handreikingen en voorbeelden.
- **Blijf met collega’s in gesprek over jullie onderwijs.** Sluit wat je als school aanbiedt, nog aan bij wat de samenleving vraagt of is daar iets in veranderd? Hoe kunnen jullie zorgen dat het onderwijs goed aansluit bij de behoeften van jullie leerlingen?
- **Richt je op zaken waar je invloed op hebt,** zoals het lesaanbod, de afstemming op verschillen tussen de leerlingen en je eigen didactisch handelen.

JAARGANG 51, NO.9, NOVEMBER 2021

DIDACTIEF Special

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

in samenwerking met

slo

**Curriculumbewust
handelen in het vo**

Colofon

Deze special is gemaakt in opdracht van en in samenwerking met SLO, landelijk expertisecentrum voor het curriculum. SLO creëert inzicht en overzicht in curriculumvraagstukken voor onderwijs en overheid. Meer weten? Kijk op www.slo.nl

Coördinatie en eindredactie: Lynette Reinders (SLO) en Paulien de Jong (Didactief)

Coverfotografie: De Beeldredactie - Marcel Krijgsman

Vormgeving: FIZZ | Digital Agency - www.fizz.nl

Aan deze special werkten mee:

Bas Trimbos, Bernard Teunis, Daphne Spekkers, Dave Arts, Elmi Broekhof, Gäby van der Linde-Meijerink, Petra Hendrikse, Geesje van Slochteren, Gerdineke van Silfhout, Jeroen Dera, Joyce Gubbels, Julia Kroon, Marit Kruiskamp, Talita Groenendijk, Rian Prins, Willem Rosier.

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didactief, Panamalaan 1L 1019 AS Amsterdam, tel. 06 20 61 20 70, www.didactiefonline.nl, redactie@didactiefonline.nl

De redactie dankt de volgende sponsor:

Laat je inspireren op de website van het ERK

Het Europees Referentiekader Talen (ERK) speelt een belangrijke rol bij de ontwikkeling van het curriculum. Jaarlijks bezoeken zo'n 150.000 mensen, voor het grootste deel docenten in het voortgezet onderwijs, de website van het ERK. Ze vinden er houvast bij het ontwikkelen en uitvoeren van onderwijs in de moderne vreemde talen, zodat leerlingen hun leerroute zo goed mogelijk kunnen volgen. Het ERK koppelt de taalvaardigheid in een vreemde taal aan zes beheersingsniveaus (A1 t/m C2). De website is voor docenten een nuttige bron van inspiratie om doelen te concretiseren, en leerlijnen en lesmaterialen te ontwikkelen.

> **Meer inspiratie? Kijk op: www.erk.nl**

Willem Rosier is manager vo bij SLO

Durf als docent los te laten

Goed onderwijs realiseren leidt ertoe dat alle kinderen voldoende baggage hebben om verder te komen. Iedereen voelt zich welkom en alle talenten worden tot ontwikkeling gebracht. Hoe mooi zou het zijn als iedere school dit realiseert.

Het is van belang dat scholen een verantwoorde keuze maken tussen wat moet en wat mag. En vervolgens is het een uitdaging om te bepalen wanneer jouw leerling wel, dan wel niet kan meebeslissen bij de inrichting van zijn leerproces. Pedagoog Micha de Winter zegt hierover het volgende: 'Het idee van *agency* bij kinderen hebben we naar mijn idee weggeorganiseerd. Er zijn veel culturen waar kinderen gewoon moeten zwijgen. Maar *agency* is een essentieel onderdeel van positieve ontwikkeling.'

Naar mijn idee zijn keuzes maken en verantwoordelijkheid geven aan leerlingen een voorwaarde om tot leren te komen. Het is een uitdaging voor veel leraren en scholen om dit praktisch handen en voeten te geven. Wel zijn hier mooie werkende voorbeelden uit de praktijk te constateren.

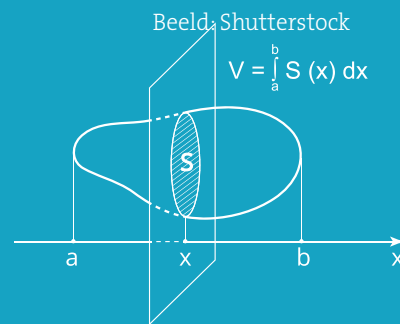
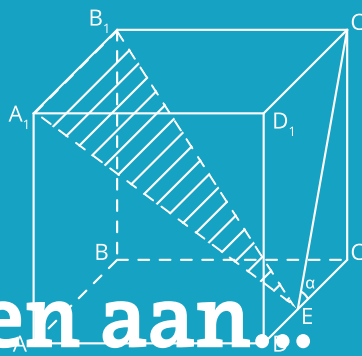
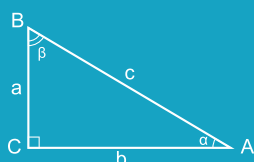
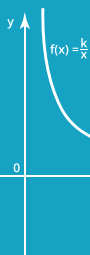
Het onderzoekend leren kan goed onderdeel uitmaken van alle onderwijssectoren en is niet voorbehouden aan de juist meer praktische dan wel de zeer theoretisch ingestelde leerlingen. Er zijn mooie voorbeelden van deze uitwerking binnen de pilots van de praktijkgerichte programma's van het vmbo. Zo werken leerlingen op Metameer Jenaplan in Boxmeer (zie pagina

4-5) aan levenschte opdrachten: het antwoord geven op en het uitwerken van een probleem dat door de praktijk buiten de school wordt aangedragen. Deze praktijkgerichte opdracht spreekt andere talenten van een leerling aan: de leerling richt op dit leergebied zijn eigen leerproces in en de school beweegt mee! Een van de aanbevelingspunten is niet voor niets: Durf als docent los te laten. Als jouw leerling in de praktijk aan een opdracht werkt, ben je er niet altijd bij. ■

'Maak verantwoorde keuzes tussen wat moet en wat mag'

In dit vo nummer:

3 Drie vragen aan **de vakspecialist wiskunde 4** Metameer Jenaplan ontwikkelt **Praktijkgericht Programma 6** 'Het huidige **examen Nederlands** is benauwend'

Drie vragen aan...

Vakspecialist wiskunde en informatica **Petra Hendrikse**

De huidige vakkenstructuur voor wiskunde in de bovenbouw van havo en vwo levert nadelen op voor het voortgezet en het vervolgonderwijs. Met de Nederlandse Vereniging van Wiskundeleraars (NvW) bracht Petra Hendrikse van SLO **de 9 knelpunten** in kaart.

1. Wat zijn de grootste knelpunten?

‘Dat hangt af van wie je het vraagt. Het ontbreken van statistiek in wiskunde B bijvoorbeeld vinden veel respondenten een probleem. In de maatschappij wordt steeds meer met grote datasets gedaan, om bijvoorbeeld voorspellingen te doen over het gedrag van mensen of om de inkoop voor een grote winkel te optimaliseren. Veel docenten vinden

statistiek dan ook onontbeerlijk om bijvoorbeeld de uitkomsten te kunnen duiden, om te begrijpen hoe die cijfers tot stand zijn gekomen. Op basis van de input van meer dan tweeduizend leerlingen, leraren, decanen, schoolleiders en medewerkers van vervolgoopleidingen en van de literatuur hebben we in totaal negen knelpunten benoemd. Conclusie: er is waarschijnlijk geen vakkenstructuur waar iedereen blij van wordt, soms zijn er zelfs tegenstrijdige belangen.’

2. Hebben we niet allemaal hetzelfde belang, goed wiskundeonderwijs?

‘Zeker, maar organisatorisch is dat soms lastig voor scholen. Neem bijvoorbeeld wiskunde C, dat wordt maar weinig gekozen. Een

wiskundeleraar is natuurlijk blij met elke leerling, maar zo is het een duur vak voor de schoolleider. In de praktijk kan het betekenen dat een leraar twee leerlingen wiskunde C erbij krijgt in zijn klas wiskunde A, vakdidactisch best pittig.’

3. Welke knelpunten ervaren leerlingen?

‘We weten wel dat de slaag-zakregeling invloed heeft op de keuzes die leerlingen maken; als een leerling denkt dat hij het risico loopt op een onvoldoende, kiest hij een bepaald type wiskunde niet op inhoud, maar op die risico-inschatting. En da's jammer. Een ander voorbeeld: wiskunde A zit in de profielen economie en maatschappij, en natuur en gezondheid. Voor de eerste groep leerlingen zitten er onderdelen in die ze niet nodig hebben en de tweede groep mist aspecten voor natuurkunde; zij zouden eigenlijk meer wiskunde B nodig hebben. Een ander voorbeeld: vervolgoopleidingen in het hbo krijgen studenten die geen wiskunde B volgden op de havo. Ze mogen op papier wel naar de opleiding van hun keuze, maar moeten flink aan de bak om die achterstand in te lopen. Een brede werkgroep buigt zich momenteel over deze knelpunten en komt in januari met een advies aan de minister voor een nieuwe vakkenstructuur; Er is nog genoeg werk aan de winkel.’ ■

> **Blogs van Petra over de 9 knelpunten:** www.slo.nl/sectoren/havo-vwo/wiskunde-havo-vwo/bovenbouw/knelpunten-onderzoek-vakkenstructuur/

> **Inventarisatie van knelpunten en meer informatie over de werkgroep:** www.slo.nl/knelpunten-onderzoek-vakkenstructuur/

Pilotschool ontwikkelt nieuw praktijkgericht programma vmbo

‘Het geeft veel meer **kleur** aan IT’

Verbinden, verdiepen, verbreden. ‘Dat zijn dé kernwoorden in het praktijkgerichte programma voor **de nieuwe leerweg in het vmbo,**’ zegt Dave Arts, teamleider bij Metameer Jenaplan in Boxmeer, een van de 136 pilotscholen die het onderwijsprogramma ontwikkelen. Met curriculumexpert Bas Trimbos (SLO) reflecteert hij op de eerste stappen.

Voor Trimbos is het een prettig weerzien op de school waar hij vroeger leraar Engels en Frans was. Nu ondersteunt hij als curriculumexpert twintig pilotscholen die het praktijkprogramma Informatietechnologie (IT) ontwikkelen voor de nieuwe leerweg, een samenvoeging van de gemengde en theoretische leerweg vmbo die in 2024 start. Alle leerlingen zullen dan naast de avo-vakken een praktijkgericht programma volgen van 320 uur over twee jaren. Dat kan gaan om programma’s die elke school mag aanbieden, zoals informatietechnologie (IT) en dienstverlening & producten (D&P), of om zoge-

noemde licentiegebonden programma’s zoals groen of horeca, bakkerij & recreatie (lees ook het coververhaal in deze *Didactief*). Dave Arts is behalve teamleider ook projectleider Sterk Techniek Onderwijs op Metameer en een bevlogen onderwijzman: ‘Mijn hart ligt bij het beroeps- en praktijkgerichte onderwijs, daar vindt het échte leren plaats. Dat je leerlingen kunt laten floreren als je ze niet alleen met hun hoofd, maar ook met hun hart en handen laat leren. Zo ontdekken ze waar hun kwaliteiten liggen en hoe ze die kunnen inzetten.’

Levenschte opdrachten

Het helpt dat Metameer ‘alles in huis’ heeft, aldus Arts, van vmbo-basis tot vwo-tweetalig. En dat er al goede contacten liggen met bedrijven en instellingen, onder andere via ouders, bijvoorbeeld met installatie- en technische bedrijven en in de zakelijke dienstverlening. ‘Dat geeft de school binnen de pilotgroep wel een kleine voorsprong over hoe je omgaat met levenschte opdrachten’, vindt hij. ‘Een categorale mavo zonder de beroepsgerichte ervaringen en een bijbehorend netwerk moet er wellicht wat meer voor doen.’ De ontwikkeling van technologiebedrijven in het land van Cuijk en in Noord-Limburg is *booming*, zegt hij. De nieuwe leerweg lijkt daarom precies op het goede moment te komen. Het vak informatietechnologie was sowieso wel aan een opfrisbeurt toe. Het was wat smal en er was weinig verbinding met andere vakken. Door de samenwerking met het bedrijfsleven wordt het breder en praktischer. Arts: ‘Agrarische bedrijven hier zijn heel erg bezig met IT. Grote robots verzamelen bijvoorbeeld de kippeneieren; de aansturing van de logistiek, het bijhouden van allerlei processen in de

Dave Arts: ‘Mijn hart ligt bij het beroeps- en praktijkgerichte onderwijs, daar vindt het échte leren plaats.’

stallen: allemaal IT. Ook in het ziekenhuis rammelt het van de IT. Al die bedrijven zijn geïnteresseerd in onze leerlingen. En wij zoeken goede docenten op IT-gebied en hebben bedrijven nodig om goed in te spelen op de vraag die zij hebben. Dat is wel een uitdaging, maar gelukkig hebben we vaste partners in de regio, zoals Verweijen ICT uit Mill, met wie we veel samenwerken op IT-gebied. Onze docenten zijn gekoppeld aan hun werknemers en krijgen zo de juiste scholing, en leerlingen krijgen echte opdrachten van hen. Dat werkt motiverend en helpt bij een goede keuze voor vervolgonderwijs of een beroep. Je ziet vaak dat leerlingen en hun ouders, ja ook docenten, soms nog vrij traditionele beelden hebben bij beroepen in de agrarische sector, de metaal en in de zorg; door de samenwerking met bedrijven kantelen die beelden. (hij lacht) Deze leerlingen worden de nieuwe elite, dit is de ruggengraat van de maatschappij.'

Neus voor kwaliteit

De examenprogramma's van de praktijkgerichte programma's die zijn ontwikkeld door docent-ontwikkelpgroepen met steun van SLO, worden momenteel uitgetoetst op 136 scholen; zo'n twintig scholen waaronder Metameer doen mee aan de pilot IT. Helaas gooide corona roet in het eten. Na circa vijf online bijeenkomsten kwamen docenten eind oktober eindelijk fysiek bij elkaar. Trimbos: 'We proberen samen vooral neus voor kwaliteit te ontwikkelen. Er ligt een concept eind-examenprogramma, en scholen kunnen nu eigen accenten gaan leggen. Maar al heel gauw rijst dan de vraag: wanneer is het goed en wat is dat dan: goed? Inhoud, toetsing, levensechte opdrachten van bedrijven. Docenten presenteren hun aanpak aan elkaar en wisselen kennis en informatie uit.' Wat vindt Arts van de ondersteuning vanuit SLO? 'Scholen verschillen sterk in hun ontwikkeling, sommigen staan nog aan het begin. Maar het helpt dat de ondersteuning ook flexibel is.' Trimbos: 'Een goed gesprek voeren werkt altijd verhelderend. Zie het maar als een vorm van feedback. Dat scholen met elkaar bespreken wat ze doen, wat ze zien bij elkaar, wat je ervan vindt en wat bruikbaar is in je eigen ontwerp. Alleen al door die vragen te stellen, maak je een gedachtesprong en kunnen scholen hun aanpak verbeteren om dichterbij een praktijkgericht programma te komen.'

Eerste hulp bij het Praktijkgericht Programma

- **Gebruik de aanwezige kennis van partners in de regio;** je hoeft het echt niet allemaal alleen te bedenken.
- **Zoek samenwerking met bedrijven.** Niet voor korte, incidentele opdrachten, maar juist voor een duurzame samenwerking.
- **Durf als docent los te laten.** Als jouw leerling in de praktijk aan een opdracht werkt, ben je er niet altijd bij.
- **Zorg dat algemene kennis meer in dienst staat van de praktijk,** zoals talen of 21e-eeuwse vaardigheden.

Uitdagende inhoud

Hoe ziet het er praktisch uit op Metameer? Drie docenten fungeren als spelverdelers bij de contacten met het bedrijfsleven, zegt Arts: 'Het streven is duurzame relaties, voor de langere termijn. Wij willen niet aankloppen voor eenmalig projectjes, maar we willen vakmensen uit die bedrijven sterker aan ons binden, met een hybride baan bijvoorbeeld. Sommigen zouden best een tijdje in het onderwijs willen werken. We hebben inmiddels contact met lerarenopleidingen, om te kijken hoe we dat vorm kunnen geven.'

Een sterker praktijkprogramma motiveert leerlingen en moet tot zichtbare resultaten leiden, zoals hopelijk betere keuzes voor een vervolgopleiding en minder studie-uitval. Maar de vraag is natuurlijk wel hoe je die nieuwe praktijkkennis en -vaardigheden van leerlingen aantoonbaar maakt? Arts: 'In het pta leggen we vast hoe elk onderdeel getoetst wordt, de ene keer via een presentatie, de andere keer met beoordelingsformulieren, elke school doet dat op eigen wijze. Een bedrijf beoordeelt het product, de school het proces. In het tweetalig onderwijs werken wij al met portfolio's, we onderzoeken nu of we dat ook aan de nieuwe leerweg kunnen koppelen. Het zou interessant zijn als leerlingen dat ook naar vervolgstudies en het bedrijfsleven kunnen meenemen. In opdracht van school maken leerlingen nu samen met een IT-bedrijf een app om die lob-route zelf te kunnen bijhouden.' Waar de belangrijkste uitdaging nog ligt? De inhoud, zegt Arts zonder twijfelen. 'Leren gaat deels om persoonlijke vaardigheden, maar ook om uitdagende inhoud. En dat ontbreekt nog wel eens bij brede praktijkgerichte programma's. Maar samen met SLO, de pilotscholen en die bedrijven zijn we aardig op weg.' ■

Meer weten? Bekijk de themapagina: www.slo.nl/themal/vakspecifieke-themal/praktijkgericht/pilot-praktijkgerichte-programma Of ga naar www.sterkberoeps-onderwijs.nl

Centraal examen Nederlands:

Al jaren is er kritiek op het centraal examen Nederlands voor havo en vwo. Het zou te eenzijdig op leesvaardigheid zijn gericht en vragen bevatten waarop zelfs afgestudeerden Nederlands het antwoord schuldig moeten blijven. Deskundigen **Joyce Gubbels**, **Jeroen Dera** en **Gerdineke van Silfhout** bespreken hoe het beter kan.

In het huidige centraal examen Nederlands is er vrijwel exclusief aandacht voor zakelijke leesvaardigheid. Belangrijk, maar is dat het enige wat telt? Nee, zeggen critici al jaren. Minstens zo belangrijk zijn domeinen als schrijven, literatuur en luisteren. Toch komen deze zaken nauwelijks aan bod. Let wel: in het havo-/vwo-examen. Het centraal examen op het vmbo wordt in de discussie vaak niet genoemd. Jammer, zegt Gerdineke van Silfhout, taalexpert bij SLO. Want juist van het vmbo bij Nederlands en de beroepsgerichte vakken kunnen we mogelijk nog wat leren (zie kader Praktijkexamens in het vmbo). Maar niet alleen het beperkte bereik van het centraal examen ligt onder vuur, ook het type vragen is een terugkerend onderwerp van discussie. Want hoe

Joyce Gubbels, onderzoeker bij het Expertisecentrum Nederlands: 'Goed om andere toetsvormen te verkennen'

Praktijkexamens in het vmbo

In de beroepsgerichte vakken in het vmbo leggen leerlingen een gecombineerd centraal schriftelijk en praktisch examen (cspe) af. In dat examen wordt de theorie direct gekoppeld aan praktische opdrachten: leerlingen moeten bijvoorbeeld in aanwezigheid van examinatoren een verkoopgesprek voeren, waarna ze toelichten waarom ze bepaalde keuzes maken. Een cspe kan enkele uren tot dagen in beslag nemen. Voorafgaand aan het examen krijgen de leerlingen informatie over de opdracht, zodat ze zich inhoudelijk kunnen voorbereiden. *Kijk voor meer informatie over het cspe op de website van het CvTE.*

www.cvte.nl/actueel/weblog/weblogberichten/2017/centrale-examens-beroepsgericht-vmbo-niet-in-de-gymzaal

kan een leerling eigenlijk weten wat een schrijver 'bedoeld' heeft? En is de 'hoofdgedachte' van een tekst wel altijd zo eenduidig als de vragensteller veronderstelt?

Om het examen te verbeteren formuleerden taaldocenten vanuit NederlandsNU! en de vakvereniging Levende Talen Nederlands in 2018 het *Advies examen Nederlands*. In dit advies kwam een dringende behoefte naar voren om in het examen meer recht te doen aan de veelzijdigheid van het vak Nederlands, in elk geval voor lezen en schrijven. In aansluiting op dit advies deed Cito in 2019 een verkennend onderzoek

hoe verder?

naar de mogelijkheden voor de uitbreiding van vraagtypen. Dit resulteerde in het project 'Uitbreiding van vraagtypen voor het leesvaardigheidsexamen Nederlands havo en vwo' (zie ook kader). Maar is dit genoeg? Joyce Gubbels, onderzoeker bij het Expertisecentrum Nederlands, Jeroen Dera, universitair docent aan de Radboud Universiteit, en Gerdineke van Silfhout, taalexpert bij SLO, hebben zo hun twijfels.

Nieuwe vraagtypen zijn onderweg. Dat klinkt goed.

Gerdineke: 'Het project is een belangrijke stap, maar om een verbetering te maken voor het hele examen zullen we naar mijn idee radicaler te werk moeten gaan. We moeten ons niet alleen richten op de vraag hoe we toetsen, maar ook wat.'

Jeroen: 'Het huidige examen is benauwend. Het zal schelen als de vraagstelling verandert, maar het zou ook goed zijn als het examen beter de rijkdom van het vak weerspiegelt en docenten meer ruimte geeft bij de beoordeling van de vragen.'

Joyce: 'Leraren voelen zich nu gedwongen om tijdens de les bepaalde onderdelen veel aandacht te geven, terwijl ze andere onderdelen eigenlijk belangrijker vinden.'

Kan dat opgelost worden door het huidige centrale examen verder aan te passen?

Gerdineke: 'Zo eenvoudig is dat niet. We zouden een eindexamen Nederlands moeten maken dat verschillende domeinen, de samenhang ertussen en de complexiteit van bepaalde kennis en vaardigheden goed weerspiegelt. Maar denk aan zoiets als samenhang tussen domeinen of literatuurbegrip. Hoe toets je dat goed?'

Jeroen: 'Bij leesvaardigheid speelt altijd de discussie hoe je valide en betrouwbare toetsen maakt. Een vaardigheid als kritisch lezen wil je bijvoorbeeld het liefst met open, essay-achtige vragen meten, maar dat komt de betrouwbaarheid van de toets niet altijd ten goede. In het huidige centrale examen Nederlands wordt aangestuurd op heel specifieke antwoorden, terwijl tekstinterpretaties zich meestal niet laten vangen in een antwoordmodel. Daardoor komt het voor dat leerlingen soms iets heel scherpzinnigs opschrijven dat toch geen punten oplevert. Dat is frustrerend.'

Jeroen Dera, universitair docent aan de Radboud Universiteit: 'Het huidige examen is benauwend'

Is het een idee om alle complexere vaardigheden onder te brengen in het schoolexamen?

Gerdineke: 'Dat zou ik niet doen. Het kan een verkeerd signaal afgeven als alleen de eenvoudig meetbare onderdelen in het centraal examen belanden. Dat kan bovendien de indruk geven dat we die onderdelen belangrijker vinden. Wees eerder innovatief in toetsvormen bij het centraal examen.'

Welke alternatieve toetsvormen kunnen uitkomst bieden?

Gerdineke: 'Dat moeten we onderzoeken. In het vmbo-beroepsgerichte programma wordt nu bijvoorbeeld gebruikgemaakt van praktijkopdrachten, zogenoemde cspes (zie ook kader). Leerlingen moeten de theorie demonstreren en toelichten, terwijl ze de opdracht uitvoeren, bijvoorbeeld een verkoopgesprek voeren. Zo toets je in een betekenisvolle en authentieke context.'

Joyce: 'Het lijkt me goed om andere toetsvormen te verkennen. We zijn in de loop der jaren zo gewend geraakt aan de huidige manier van organiseren, dat we zijn gaan geloven dat het alleen maar zo kan. We moeten niet bang zijn om nieuwe experimenten aan te gaan.'

Nog andere ideeën?

Jeroen: 'Wat denken jullie van een landelijke syllabus, een boekje met zakelijke en literaire teksten dat alle leerlingen voorafgaand aan het examen krijgen? Ik kan me voorstellen dat je bepaalde examenopdrachten daaraan koppelt en dat deze voor iedereen

Gerdineke van Silfhout, taalexpert bij SLO: 'We moeten radicaler te werk gaan'

Uitbreiding vraagtypen

In het project 'Uitbreiding van vraagtypen voor het leesvaardigheidsexamen Nederlands havo en vwo' ontwikkelen CvTE en het Cito voorbeeldopgaven van nieuwe vraagtypen. Doel is om tekstbegrip van leerlingen beter te kunnen bevragen. De aandacht gaat onder meer uit naar figuurlijk taalgebruik, teksten begrijpen in samenhang met beeld, argumenteren, teksten vergelijken en abstraheren. De voorbeeldopgaven worden naar verwachting begin 2022 beschikbaar gemaakt voor docenten, ontwikkelaars van lesmateriaal en toetsmakers.

hetzelfde zijn. Maar die opdrachten hoeven dan niet door tienduizenden tegelijk in een gymzaal gemaakt te worden.'

Gerdineke: 'Dat is geen gek idee. Iets vergelijkbaars gebeurt bij de centrale toetsing in *British Columbia*: leerlingen en docenten krijgen vooraf te horen over welk onderwerpen de lees- en schrijftoets zal gaan. Daardoor zijn ze beter voorbereid en komen ze tot inhoudelijkere antwoorden.'

Is een beter examen ook een uitgebreider examen?

Joyce: 'Mogelijk valt er wel efficiënter te werken dan we nu doen. PISA gebruikt bijvoorbeeld digitale toetsen met zowel gesloten als eenvoudige open vragen. Deze vragen kunnen grotendeels door een computer worden nagekeken. Beoordelaars hebben daardoor meer tijd voor de complexe en open vragen. Maar los daarvan, denk ik wel dat een beter examen een uitgebreider examen is.'

Gerdineke: 'Dat denk ik ook. Als je serieus schrijfvaardigheid wilt meten, dan ben je niet met één toets in een uur klaar, ook niet met technologische vernieuwingen. Onderzoek van Bouwer en Van den Bergh uit 2015 toont dit ook aan.'

Jeroen: 'Ook de tijd voor begeleiding in de klas moet worden uitgebreid. Voor bijvoorbeeld schrijfvaardigheid is individuele feedback onmisbaar. Maar ga daar maar aan staan in een klas van 32 leerlingen.'

Het examenprogramma moet anders?

Jeroen: 'Leraren Nederlands hebben meer lucht nodig. Ze verdienen meer tijd en vrijheid om te werken aan belangrijke vaardigheden, zoals schrijven en argumenteren. Meer tijd betekent bovendien dat die leraren hun vak beter kunnen bijhouden.'

Joyce: 'Je kunt niet het examen vernieuwen zonder ook het programma te veranderen.'

Gerdineke: 'Vandaar dat bijstellen van de examenprogramma's Nederlands nodig is.' ■